

NOWY ŚWIAT

SPOŁECZNY KONTEKST FANTASTYKI W POLSCE W LATACH 1976–1990

Stanisław Krawczyk

Uniwersytet Wrocławski (Instytut Socjologii)

Stowarzyszenie Miłośników Fantastyki „Avangarda” – członek wspierający

31 marca 2023 r.

DLACZEGO LATA 70.?

Czy polski świat fantastyki mógł powstać wcześniej?

- Po wojnie władze PRL kładły nacisk na rozwój nauki i techniki
- Fantastyka naukowa miała swoje miejsce w kulturze masowej
- Czemu więc fandom *science fiction* w Polsce nie powstał już w latach 60.?

Co się działo w drugiej połowie lat 70.?

- Osoby urodzone podczas wyżu lat 50. mają już od kilkunastu do dwudziestu kilku lat (część studiuje)
- Załamanie gospodarcze
- „Kabaret, komedie Stanisława Barei, muzyka rockowa, festiwal w Jarocinie, subkultury punkowe i metalowe, Rozgłośnia Harcerska w IV programie Polskiego Radia” (P. Stasiewicz, *Polska fantastyka...*, s. 117)
- Niezgoda na system: zagrożenie dla władz czy wentyl bezpieczeństwa?

RUCH FANOWSKI

Rok 1976

- Numer specjalny „Literatury na Świecie”
- Ogólnopolski Klub Miłośników Fantastyki i Science Fiction
- Eurocon w Poznaniu: „Wszystko musiało być oficjalne, uzgodnione, zatwierdzone, pod patronatem itp.
– aż do doboru gości”
(W. Bukato, *Życie moje...*, s. 31)

Lata 80.

- 1985: ponad trzydzieści zarejestrowanych klubów fanowskich
- Napięcia między Radą Główną PSMF (Polskiego Stowarzyszenia Miłośników Fantastyki) a klubami poza Warszawą
- Coraz większa rola klubów w organizacji konwentów
- A. Wierzchowska, *Literacka subkultura...*

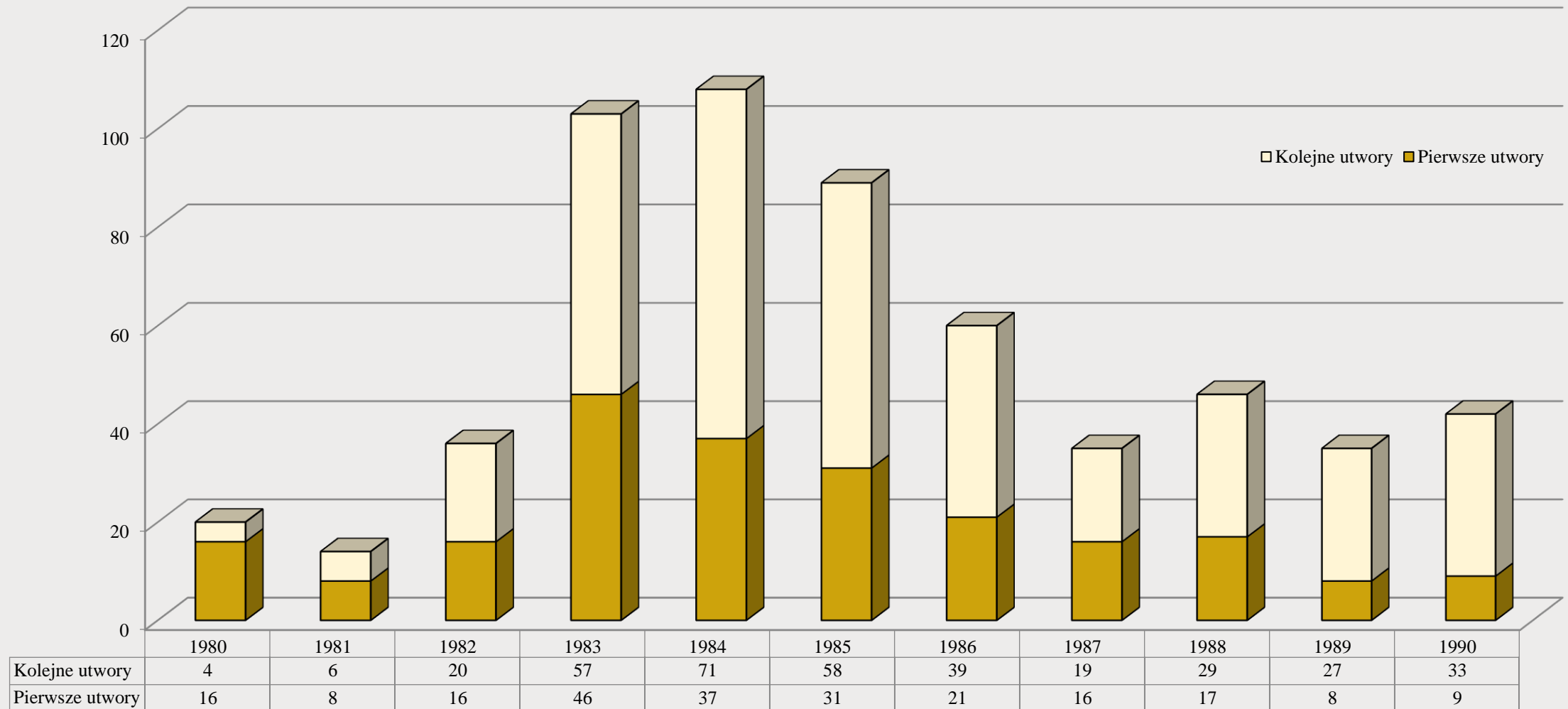
Wyniki ankiet czytelniczych „Fantastyki” (1984–1989)

Numer, w którym podano wyniki	Liczba odpowiedzi	Proporcje płci (kobiety/mężczyźni)	Odsetek czytelników w wieku poniżej 20 lat	Odsetek czytelników w miastach o populacji 20 tys. / 100 tys. ludzi	Odsetek osób z wyższym/średnim wykształceniem (wśród pracujących czytelników)
7/1984	379	8% / 92%	52%	86% „w dużych i średnich miastach”	–
12/1986	768	11% / 89%	58%	– / 58%	43% / 46%
12/1987	1366	9% / 91%	61%	22% / 51%	26% / 57%
12/1988	1652	11% / 89%	57%	25% / 50%	31% / 50%
12/1989	563	9% / 91%	68%	25% / 51%	38% / 47%

PISARZE I TEKSTY

Opowiadania polskie w krajowych czasopiśmiech fantastycznych (1980–1990)

Źródło: opracowanie własne na podstawie spisu Tomasza Kołodziejczaka z antologii *Jawnogrzecznic* (1991)

Autorzy opowiadań drukowanych w „Fantastyce” (1982–1990)

CECHA	OPIS ILOŚCIOWY	BRAKI DANYCH (WŚRÓD 95 PRZYPADKÓW)
Płeć	87 mężczyzn, 8 kobiet	0
Średni wiek debiutu w roli autora fantastyki	27 lata i 3 miesiące	25
Miejsce debiutu	„Fantastyka”: 42 osoby, inne media: 38 osób	15
Średni wiek w czasie pierwszej publikacji w „Fantastyce”	33 lata i 1 miesiąc	20
Wykształcenie	Do lipca 1990 r. 48 osób ukończyło studia wyższe, 7 osób – nie ukończyło	40
Kierunek studiów (podjętych, niekoniecznie ukończonych)	17 osób: nauki techniczne lub ścisłe; 19 osób: nauki humanistyczne lub artystyczne; 18 osób: inne	44

Źródło: opracowanie własne na podstawie notek biograficznych z pisma „Fantastyka”, uzupełnionych danymi z serwisów „Fantasta” i „Encyklopedia Fantastyki”)

Literatura science fiction pojawiła się na łamach polskich czasopism wkrótce po roku 1945. Prozę Stanisława Lema drukował „Nowy Świat Przygód”, „Żołnierz Polski”, „Odra”, „Kuźnica”, „Tygodnik Powszechny”. Opowiadania fantastyczno-naukowe zamieszczały: „Astronautyka”, „Tygodnik Demokratyczny”, „Horyzonty Techniki” oraz [...] „Młody Technik”. Inicjatywy tego ostatniego zasługują na szczególną uwagę. [...] W latach siedemdziesiątych prozę SF zaczynają drukować „Perspektywy”, „Argumenty”, „Przegląd Techniczny”, „Razem”, TS „Politechnik”. Z okazji imprez o charakterze międzynarodowym wydaje się specjalne numery „Nurtu” (1977), „Merkuriusza” (1978) i „Nowego Wyrazu”.

Andrzej Niewiadowski, *Polska fantastyka...*, s. 98

Proza fantastyczna w seriach wydawniczych PRL

SERIA	WYDAWCA	OKRES PUBLIKACJI	LICZBA TOMÓW
Przygoda – Awantura – Sensacja	Wydawnictwo Poznańskie	1957–1960	4
Fantastyka – Przygoda	Państwowe Wydawnictwo „Iskry”	1966–1994	ok. 110
Kroki w Nieznane	Państwowe Wydawnictwo „Iskry”	1970–1976	6
Stało się Jutro	Nasza Księgarnia	1974–1990	33
Stanisław Lem Poleca	Wydawnictwo Literackie	1975–1977	4
SF	Wydawnictwo Poznańskie	1975–1992	44
Fantazja – Przygoda – Rozrywka	Krajowa Agencja Wydawnicza	1978–1991	ok. 50
Seria „Z kosmonautą”	Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik	1978–1991	ok. 40
Seria „Z Ufo” (jw.)	Wydawnictwo Śląsk	1982–1988	6
Spotkanie w Przeszłości	Krajowa Agencja Wydawnicza	1982–1989	7
Dawne Fantazje Naukowe	Wydawnictwa Normalizacyjne „Alfa”	1983–1991	10
Zeszyty Fantastyczno-Naukowe	Państwowe Wydawnictwo „Iskry”	1984–1987	24
Don Wollheim proponuje	Wydawnictwa Normalizacyjne „Alfa”	1985–1989	5
SF	Krajowa Agencja Wydawnicza	1985–1990	8
Biblioteka Fantastyki – Science Fiction	Wydawnictwa Normalizacyjne „Alfa” (od 1993 roku Wydawnictwa Normalizacyjne „Alfa-Wero”)	1985–2001	98
Biblioteczka Fantoma	Studencka Oficyna Wydawnicza Alma-Press	1986–1988	8
Magią i Mieczem	Państwowe Wydawnictwo „Iskry”	1986–1988	6
Fantastyka Polska	Wydawnictwo Literackie	1986–1990	10
Science Fiction	Wydawnictwo Śląsk	1988–1991	6
Seria „Ze Sreberkiem”	Wydawnictwo Śląsk	1989–1990	5
Science Fiction	CIA Books – Svaro Ltd.	1989–1991	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie witryny „Wróble Galaktyki” (informacje uzupełnione danymi z serwisów „Fantasta” i „Encyklopedia Fantastyki”)

FANTASTYKA SOCJOLOGICZNA

Janusz A. Zajdel, zdjęcie z książki *List pożegnalny* (Warszawa 1989), domena publiczna, źródło: [Wikimedia Commons](#)

Bibliografia

- Wiktor Bukato, *Życie moje... (w fandomie)*, „Miesięcznik. Biuletyn Informacyjny ŚKF” nr 140, 2001.
- Stanisław Krawczyk, *Gust i prestiż. O przemianach polskiego świata fantastyki*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2022.
- Andrzej Niewiadowski, *Polska fantastyka naukowa 1945–1985*, Iskry, Warszawa 1987.
- Piotr Stasiewicz, *Polska fantastyka okresu PRL jako kontrkultura*, „Literacje” nr 3/2012, s. 103–122.
- Aleksandra Wierzchowska, *Literacka subkultura? Polski fandom w latach osiemdziesiątych*, w: *Społeczeństwo polskie w latach 1980–1989*, red. N. Jarska i J. Olaszek, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, s. 183–204.

Zachęcam też do lektury innych publikacji Aleksandry Wierzchowskiej!